

Teresa Forcades i Vila

LA TEOLOGIA FEMINISTA
EN LA HISTÒRIA

AMB CONTRAPUNTS DE

Miriam Díez Bosch

Marta Pessarrodona

Abdennur Prado

FRAGMENTA EDITORIAL

Collecció: INTRODUCCIONS, 3
Consell assessor: JOAN BADA
JOAN GÓMEZ I SEGALÀ
RAIMON RIBERA
FRANCESC ROVIRA

Primera edició: MAIG DEL 2007

Producció editorial: IGNASI MORETA
Producció gràfica: INÈS CASTEL-BRANCO

Escultura reproduïda a la coberta: «Wer bin ich, dass die Mutter
meines Herrn zu mir kommt?»
de CARITAS MÜLLER

Impressió i relligat: ROMANYÀ VALLS, SA
Verdaguer, 1
08786 Capellades

© 2007 TERESA FORCADES I VILA
pel text principal

© 2007 MIRIAM DÍEZ BOSCH
MARTA PESSARRODONA
ABDENNUR PRADO
pels textos respectius

© 2007 **FRAGMENTA EDITORIAL, SLL**
Topazi, 31, entl. 2^a
08012 Barcelona
www.fragmenta.cat
fragmenta@fragmenta.cat

Dipòsit legal: B. 19.591-2007
ISBN: 978-84-935695-4-9

Aquesta obra ha estat editada amb el
suport de l'Institut Català de les Dones
de la Generalitat de Catalunya

 Generalitat de Catalunya
Institut Català de les Dones

RESERVATS TOTS ELS DRETS

ÍNDEX

INTRODUCCIÓ	7
I. ¿QUÈ ÉS LA TEOLOGIA FEMINISTA?	II
II. LA TEOLOGIA FEMINISTA HA EXISTIT DES QUE EXISTEIX LA TEOLOGIA PATRIARCAL	21
III. LA «QUERELLE DES FEMMES» I EL NAIXEMENT DE LA MODERNITAT	37
IV. LA PRIMERA ESCRIPTORA PROFESSIONAL A EUROPA: CHRISTINE DE PIZAN	47
V. LA PRIMERA AUTORA EN CATALÀ: SOR ISABEL DE VILLENA, TEÒLOGA FEMINISTA	51
VI. LA MODERNITAT I LA CAÇA DE BRUIXES	55
VII. SANTA TERESA DE JESÚS I L'ESCOLA TERESIANA	65
VIII. MARÍA JESÚS DE ÁGREDA I LA SUBJECTIVITAT DE MARIA DE NATZARET	73
IX. SOR JUANA INÉS DE LA CRUZ I LA LLUITA CONTRA LA CENSURA ECLESIASTICA	77

X.	L'AUGE DE L'ACTIVITAT LITERÀRIA DE LES DONES AL SEGLE XVII	83
XI.	MARIE DE GOURNAY, BATHSUA MAKIN I ANNA MARIA VAN SCHURMAN	87
XII.	MARGARET FELL I LA IGUALTAT DONA-BARÓ EN ELS MINISTERIS CRISTIANS	101
XIII.	MARY ASTELL I L'ACTIVITAT INTELLECTUAL DE LES DONES	107
XIV.	LES PRIMERES DOCTORES D'EUROPA: ELENA CORNARO PISCOPIA, LAURA BASSI I MARIA GAETANA AGNESI	111
	REFLEXIONS FINALS	121
	BIBLIOGRAFIA COMENTADA	127
	CONTRAPUNTS	131
	El límit —terrenal— de la teologia feminista <i>Miriam Díez Bosch</i>	133
	Quan el cel no és el límit <i>Marta Pessarrodona</i>	137
	Història de la teologia feminista en el marc islàmic <i>Abdennur Prado</i>	143

INTRODUCCIÓ

L'ANY 1641, LA FILÒSOFA i teòloga Anna Maria van Schurman, coneguda entre els seus contemporanis com *la Minerva holandesa* i considerada la dona més culta del segle XVII, va escriure: «Tot allò que condueix a la veritable grandesa d'ànima és escaient per a una dona cristiana [...]. Tot allò que perfecciona i honora l'intel·lecte humà és escaient per a una dona cristiana [...]. Tot allò que obre la ment vers un plaer nou i honest és escaient per a una dona cristiana.» «El cel és el límit» és l'expressió que Van Schurman va fer servir en una carta dirigida a la també filòsofa i teòloga francesa Marie de Gournay, en defensa de l'accés de les dones a l'estudi de les ciències sense restriccions de cap mena. Van Schurman dominava l'àlgebra, l'aritmètica, la geometria i l'astronomia, però abans que res era teòloga. Per ella, l'expressió «el cel és el límit» significava que el criteri últim és Déu i no els costums o les conveniències humanes. Això és: és Déu qui ha format tant la dona com l'home a la seva imatge, i els ha fet éssers racionals per tal que li donin lloança per mitjà de la creació; les capacitats de cada persona són un do

que Déu li ha donat i del qual Déu l'ha feta personalment responsable (paràbola dels talents, Mt 25,14-30); viure humanament, viure cristianament, significa respondre amb tota gravetat i responsabilitat al do de Déu en nosaltres, conreant fidelment fins al límit els propis talents per donar-li lloança.

«El cel és el límit.» Però el límit pràctic de Van Schurman —igual que el de la majoria de les dones d'avui— van ser, com veurem, les seves dues ties malaltes, de les quals va tenir cura personalment durant més de vint anys (cf. Mt 25,31-46).

René Descartes, contemporani de Van Schurman —com ella resident a Holanda i amic seu fins que va declarar que la Bíblia no contenia «idees clares i distintes» i que, per tant, no podia fonamentar cap filosofia coherent—, li aconsellava que deixés les tietes i es dedicqués de ple a la filosofia. El mateix consell donava Descartes a una altra amiga per la qual sentia un gran respecte intel·lectual, la princesa Elisabeth de Bohèmia, quan aquesta li parlava dels problemes que tenia per arranjar un casament favorable per a les seves germanes o per defensar un dels seus germans d'una acusació d'homicidi. Elisabeth de Bohèmia va mantenir correspondència regular amb René Descartes i amb Anna Maria van Schurman i, com també veurem, va protegir Van Schurman al final de la seva vida. Descartes va dir d'ella que era l'única persona que havia entès la seva nova filosofia. Elisabeth de Bohèmia és considerada avui la crítica contemporània més aguda

de la filosofia cartesiana, especialment pel que fa als límits de la dicotomia cos-esperit (*res extensa - res cogitans*) que es troba al cor d'aquesta filosofia. Com a resposta a les seves crítiques, Descartes va escriure el tractat *Passions de l'ànima*, que li va dedicar en reconeixement de la seva decisiva pregunta: «¿Com pot la ment dominar el cos si són dues substàncies del tot distintes? Si no tenen res en comú, ¿com pot l'una *afectar* l'altra, *moure* l'altra, ni que sigui per dominar-la?» Van Schurman, per la seva banda, sense cercar de respondre directament a Descartes, va bastir una filosofia paral·lela que s'oposava al subjectivisme del *cogito ergo sum* cartesià (sóc o existeixo en tant que penso), amb l'objectivisme del *sum ergo cogito* (puc pensar perquè sóc feta d'una determinada manera, i «aquesta determinada manera de ser feta que em permet pensar» precedeix el meu pensament). Sense l'element objectiu la filosofia perd tota consistència. Descartes mateix afirma clarament al *Discurs del mètode* que Déu és necessari per salvar les apories del seu sistema. Tanmateix, el Déu cartesià —a diferència del Déu de Van Schurman i d'Elisabeth de Bohèmia— és *extrínsec* a la filosofia i la fonamenta només *des de fora*, la tutela —com si diguéssim— *des de dalt*, i prepara així el camí de la seva (de Déu) eliminació definitiva.

Descartes, igual que Van Schurman i Elisabeth de Bohèmia, no es va casar mai, però —a diferència d'elles— tampoc no es va sentir mai directament responsable del benestar dels seus familiars. Descartes va tenir una filla

natural, Francine, que va morir a l'edat de cinc anys. El seu pare l'estimava molt, però no s'havia hagut de preocupar mai de les seves necessitats físiques quotidianes. Per a això ja hi havia la seva mare.

Anna Maria van Schurman, l'obra i la vida de la qual van formar part substantiva de la història intel·lectual del segle XVII europeu, no surt als llibres de teologia. Pel que fa al pensament teològic és com si no hagués existit mai.

La definició escolàstica de la teologia és «fe que cerca comprensió» —*fides quaerens intellectum*—. Recuperar la figura de Van Schurman i de totes les dones que al llarg dels segles han fet teologia, és a dir, han reflexionat de manera sostinguda i sistemàtica sobre la seva fe, és una de les tasques de la teologia feminista en la seva vessant històrica. En la seva vessant filosòfica, la teologia feminista es pregunta pel *per què* global: ¿per què han tendit a desaparèixer de la història les aportacions intel·lectuals de les dones?

La resposta no és fàcil. No n'hi ha prou a contestar: «Perquè els barons dominen la història o el món i no han volgut o no han pogut preservar o tenir en compte les aportacions intel·lectuals de les dones.» ¿És veritat que els barons dominen la història o el món? ¿Per què? ¿És veritat que no han volgut o no han pogut preservar les aportacions intel·lectuals de les dones o tenir-les en compte? ¿Per què?

I Déu, ¿què hi diu?